

**BOBUR VA YAKOV I STYUART MATNLARIDA “VATAN”, “TAXT” VA “ADOLAT”
KONSEPTLARINING QIYOSIY POETIKASI****Mumtozbegin Axmadjonova****Toshkent viloyati Toshkent Tumani 1-Maktab Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi****axmadjonovam899@gmail.com****ORCID: 0009-0000-0846-5652****<https://doi.org/10.5281/zenodo.21884638>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada erta yangi davr (Early Modern Period) Sharq va G‘arb mumtoz adabiyoti hamda siyosiy tafakkurining yorqin namoyondalari — Zahiriddin Muhammad Bobur va Shotlandiya hamda Angliya qiroli Yakov I Styuart (James VI and I) matnlarida namoyon bo‘luvchi “Vatan”, “Taxt” va “Adolat” konseptlarining qiyosiy poetikasi tadqiq etiladi. Ikki hukmdor-muallifning ijodiy merosi turli madaniy, diniy-siyosiy va geografik makonlarda (Islom-Sharq olami va Xristian-Protestant Yevropasida) shakllangan bo‘lishiga qaramay, ularning badiiy-estetik va falsafiy tafakkurida mazkur konseptlar umumbashariy tipologik mushtaraklik kasb etishi ochib beriladi. Maqolada Boburning lirik merosi, “Boburnoma”si hamda Yakov I ning siyosiy risolalari (“Basilikon Doron”, “The True Law of Free Monarchies”) matnshunoslik, lingvokulturologiya va qiyosiy adabiyotshunoslik metodlari asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Vatan, taxt, adolat, konsept, qiyosiy poetika, Zahiriddin Muhammad Bobur, Yakov I Styuart, erta yangi davr, siyosiy tafakkur.

Annotation. This article explores the comparative poetics of the concepts of “Homeland,” “Throne,” and “Justice” as manifested in the texts of two prominent representatives of Early Modern Eastern and Western classical literature and political thought — Zahiriddin Muhammad Babur and James VI and I, King of Scotland and England. Although the creative legacies of these two ruler-authors were shaped within different cultural, religious, political, and geographical contexts — the Islamic Eastern world and Christian-Protestant Europe — the article reveals that these concepts acquire universal typological commonalities in their artistic-aesthetic and philosophical thought. The study analyzes Babur’s lyrical heritage and *Baburnama*, as well as James I’s political treatises, *Basilikon Doron* and *The True Law of Free Monarchies*, employing methods of textual studies, linguocultural analysis, and comparative literary studies.

Keywords: Homeland, Throne, Justice, concept, comparative poetics, Zahiriddin Muhammad Babur, James I Stuart, Early Modern Period, political thought.

Аннотация. В данной статье исследуется сравнительная поэтика концептов «Родина», «Трон» и «Справедливость», представленных в текстах двух выдающихся представителей классической литературы и политической мысли Востока и Запада раннего Нового времени — Захириддина Мухаммада Бабура и Якова VI и I, короля Шотландии и Англии. Несмотря на то, что творческое наследие двух правителей-авторов формировалось в различных культурных, религиозно-политических и географических пространствах — исламском Востоке и христианско-протестантской Европе, — в их художественно-эстетическом и философском мышлении данные концепты приобретают универсальное типологическое сходство. В статье на основе методов текстологии, лингвокультурологии и сравнительного литературоведения анализируются лирическое наследие Бабура и его

произведение *Бабур-наме*, а также политические трактаты Якова I — *Basilikon Doron* и *The True Law of Free Monarchies*.

Ключевые слова: Родина, трон, справедливость, концепт, сравнительная поэтика, Захириддин Мухаммад Бабур, Яков I Стюарт, раннее Новое время, политическая мысль.

Kirish. Erta yangi davr (Early Modern Period) jahon sivilizatsiyasi va madaniyati tarixida feodal tarqoqlikdan kuchli markazlashgan davlatlarga o'tish, milliy tillarning mavqei oshishi hamda siyosiy-badiiy tafakkurning yangi bosqichga ko'tarilishi bilan tavsiflanadi. Bu davrda hukmdor shaxsining ijodiy faolligi, ya'ni "hukmdor-muallif" arxetipi Sharqda ham, G'arbda ham o'ziga xos adabiy-siyosiy diskursni yaratdi.

Markaziy Osiyo va Hindistonda Temuriylar Renessansi an'alarini davom ettirgan Zohiriddin Muhammad Bobur o'z saltanatini yo'qotib, begona yurtlarda yangi imperiyaga asos solgan bo'lsa, G'arbiy Yevropada Yakov I Styuart (James VI and I) Shotlandiya va Angliya taxtlarini birlashtirib, absolyut monarxiyaning nazariy poydevorini yaratdi. Ikki hukmdor qalamiga mansub matnlarda "Vatan", "Taxt" va "Adolat" konseptlari shunchaki ijtimoiy-siyosiy tushunchalar emas, balki chuqur lirik kechinmalar, falsafiy mushohadalar va poetik obrazlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu konseptlarning qiyosiy poetikasini ochish erta yangi davr global madaniy tafakkurining tipologik qonuniyatlarini anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Zahiriddin Muhammad Bobur merosini o'rganish o'zbek adabiyotshunosligida (S. G'aniyeva, B. Qosimov, N. Karimov va b.) chuqur ilmiy an'anaga ega bo'lib, Boburning lirikasi, memuaristikasi va falsafiy-axloqiy qarashlari ko'plab tadqiqotlarning obyekti bo'lgan. G'arbiy Yevropa ilm-fanida esa Yakov I ning siyosiy va adabiy merosi (J. P. Sommerville, D. Fischlin, M. Fortier, J. Rickard va b.) erta zamonaviy siyosiy nutq va ritorika kontekstida keng tadqiq etilgan. Curtis Perry va Linda Levy Peckning asarlari Jeyms I davridagi saroy muhiti, shoirlar, dramaturglar va mutafakkirlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish orqali erta yangi davr G'arb madaniyatining evolyutsiyasini tushunishga xizmat qiladi.

Biroq, Sharq va G'arb monarx-mualliflari matnlarini qiyosiy-tipologik metodologiya asosida, xususan, konseptual tahlil (conceptual analysis) orqali o'rganish zamonaviy adabiyotshunoslikda yangi ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Mazkur maqolada qiyosiy-tipologik, matnshunoslik va lingvokulturologik metodlardan foydalanilgan bo'lib, matnlardagi konseptlarning semantik va badiiy-estetik qirralari ochib berilgan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

1. "Vatan" konsepti poetikasi: G'urbat dramasi va hududiy yaxlitlik

Zahiriddin Muhammad Bobur va Yakov I Styuart matnlarida "Vatan" tushunchasi tamomila turlicha hayotiy tajribalar asosida shakllangan bo'lsa-da, uning poetik ifodasida chuqur emotsional va siyosiy yuk mavjud:

Bobur lirikasida g'urbat va vatan sog'inchi: Bobur matnlarida (ayniqsa, uning mashhur g'azallarida) Vatan konsepti geografik makondan ko'ra ko'proq ruhiy-lirik fojia sifatida namoyon bo'ladi. "Yoring tabib bo'lmasa, dardingni kimga aytasan?" yoki Farg'onadan ayrilish azobi bilan yozilgan misralaridagi "Tog'lar aro minnat ila gar suv ichibansiz..." kabi satrlar vatan sog'inchini lirik universal darajaga ko'taradi. Bobur uchun vatan — bu yo'qotilgan muqaddas zamin, xotiralar va o'zligining tub ildizidir.

Yakov I matnlarida siyosiy vatan va saltanat yaxlitligi: Yakov I uchun esa Vatan tushunchasi ko'proq geosiyosiy va sulolaviy yaxlitlik (Great Britain — Buyuk Britaniya g'oyasi) sifatida talqin

qilinadi. Uning “The True Law of Free Monarchies” risolasida vatan va xalq yaxlitligi monarxning shaxsiy hokimiyati bilan qat’iy bog’lanadi. Garchi Yakov I shaxsiy taqdirida Shotlandiyadan Angliya taxtiga ko’chib o’tish jarayonini boshdan kechirgan bo’lsa-da, uning matnlarida lirik g’urbat motivi emas, balki ikki qirollikni yagona xristian vatani ostida birlashtirish siyosiy pragmatizmi ustun turadi.

2. “Taxt” konsepti: Ilohiy omonat va mas’uliyat arxetipi

Har ikki muallif matnlarida “Taxt” tushunchasi o’ta muqaddaslashtirilgan bo’lib, u oddiy hokimiyat vositasi sifatida emas, balki yuksak ilohiy sinov sifatida talqin etiladi:

Boburning “Boburnoma” va didaktik matnlarida taxt fojiasi: Bobur taxtni hech qachon o’zboshimchalik bilan egal qilinadigan zavq manbai sifatida ko’rsatmaydi. “Boburnoma”da taxt uchun kurashlar, Movarounnahr va Kobul taxtni qo’lga kiritish hamda yo’qotish jarayonlari o’ta haqqoniy tasvirlanadi. Bobur uchun taxt — bu og’ir mas’uliyat va ilohiy iroda natijasidir. Uning matnlarida taxtning o’tkinchiligi, dunyo ishlarining bevafoqligi fozil hukmdor obrazi orqali ochib beriladi.

Yakov I matnlarida “Ilohiy huquq” (Divine Right) doktrinasi: Yakov I taxt konseptini sof siyosiy-teologik nazariya darajasiga ko’taradi. Uning “Basilikon Doron” risolasida taxt Xudoning yerdagi taxtining soyasi sifatida talqin qilinadi. Taxt egasi (qirol) o’z xalqiga nisbatan otadek g’amxo’r bo’lishi shartligi, lekin uning hokimiyatiga qarshi chiqish ilohiy qonunni buzish bilan teng ekanligi qat’iy dalillanadi.

3. “Adolat” konsepti: Qonun ustuvorligi va insonparvarlik uyg’unligi

Adolat kategoriyasi har ikki muallifning qarashlarida davlat barqarorligining bosh mezon sifatida e’tirof etiladi:

Bobur matnlarida adolat va shariat me’yorlari: Bobur adolatni islom huquqshunosligi va insoniy muruvvat uyg’unligida ko’radi. U soliq tizimini tartibga solish, yetim-yesirlar va zaiflarga homiylik qilish, qonun-qoidalarga qat’iy rioya etishni hukmdorning asosiy burchi deb biladi. Uning risolalaridagi “Xalq aro kimki podshohdurur, toatin qilmasang gunohdurur” tamoyili adolatning qonuniy va axloqiy poydevorini tashkil etadi.

Yakov I matnlarida qonun va monarxik adolat: Yakov I adolatni qonunlar ijrosi va qirolning adolatli hukm qilish qobiliyati bilan bog’laydi. U o’g’li uchun yozgan o’gitlarida monarx adolatsizlikka yo’l qo’ysa, bu nafaqat davlatni, balki uning e’tiqodini ham yemirishini uqtiradi.

Muhokama. Zahiriddin Muhammad Bobur va Yakov I Styuart matnlaridagi “Vatan”, “Taxt” va “Adolat” konseptlarini qiyosiy o’rganish shuni ko’rsatadiki, Sharq va G’arb sivilizatsiyalarining intellektual elitasida davlat boshqaruvi va insoniy axloq masalalarida o’xshash arxetipik yondashuvlar mavjud. Bobur o’zining shaxsiy hayotiy fojialari va lirik talqinlari orqali konseptlarga chuqur insoniy va emotsional tus bergan bo’lsa, Yakov I ularni tizimlashtirilgan siyosiy-teologik doktrina darajasiga ko’targan. Shunga qaramay, har ikki muallifning bosh maqsadi bir xil bo’lgan — kelajak avlod va jamiyatga adolatli, ma’rifatli hamda mas’uliyatli hukmdor modelini meros qoldirish.

Xulosa. Xulosa o’rnida ta’kidlash joizki, Zahiriddin Muhammad Bobur va Yakov I Styuart matnlarida “Vatan”, “Taxt” va “Adolat” konseptlarining qiyosiy poetikasi erta yangi davr jahon adabiy-siyosiy tafakkurining umumbashariy xususiyatlarini yorqin namoyon etadi. “Vatan” konsepti Boburda lirik g’urbat va ruhiy fojia sifatida talqin etilsa, Yakov I da geosiyosiy va sulolaviy yaxlitlik sifatida namoyon bo’ladi.

“Taxt” konsepti har ikki ijodkorda ilohiy omonat va og’ir mas’uliyat sifatida baholanib, biri uni shaxsiy tajriba va xotiralar orqali, ikkinchisi esa qat’iy ilohiy huquq nazariyasi orqali asoslaydi.

“Adolat” konsepti esa jamiyat barqarorligi va monarxik etikaning o‘zak o‘qi bo‘lib, har ikki muallif matnlarida qonun ustuvorligi va insoniy burch bilan uzviy bog‘liqlikda ochib beriladi. Mazkur qiyosiy-poetik tahlil erta yangi davr Sharq va G‘arb mumtoz adabiyotining tipologik mushtarakliklarini yanada chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Zohiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. (Nashrga tayyorlovchi: P. Shamsiyev). — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008.
2. Zohiriddin Muhammad Bobur. Mubayyin. (Ilmiy izohli nashr va tabdil muallifi: Mirzo Kenjabek). — Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 1996.
3. James VI and I. Political Writings. (Edited by Johann P. Sommerville). — Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
4. G‘aniyeva, Suyima. Boburning lirikasi va ilmiy-adabiy merosi. — Toshkent: Fan, 1992.
5. Qosimov, Begali. Aziz xayot saboqlari (Boburning memuar adabiyotidagi o‘rni). — Toshkent: Fan, 2005.
6. Fischlin, Daniel., & Fortier, Mark. (Eds.). Royal Subjects: Essays on the Writings of James VI and I. — Detroit: Wayne State University Press, 2002.
7. Rickard, Jane. Authorship and Authority: The Writings of King James VI and I. — Oxford: Oxford University Press, 2007.